

„Én a földből élek...”

Interjú Czár Jánossal¹ Tóth Menyhértről

Az interjút Rigó Róbert készítette

– *Mikor és hol ismerkedett meg Tóth Menyhérttel?*

– 1956 augusztusában, itt lakott ő is Miskén. Én akkoriban nősültem ide. Menyus a Vajasban² fürdött, és a fürdőzés közben a miskei gyerekek ellopták és elvitték a műlábát, majd fölakasztották egy fára. Én nem ismertem korábban Menyust. Az az igazság, hogy nem sokat adott magára. Ott napoztam a parton, Menyus kijött a vízből, és egy lábbal elkezdett ugrálni felém. Volt egy kis átjáró a csatornán, és megkérdeztem tőle, hogy mi a probléma. Láttam, hogy a gyerekek nevetve elszaladtak. Nem tudtam, hogy mit nevetnek, nem figyeltem rájuk annyira. Ekkor döbbsentem rá, hogy mit is nevettek. Az ellenkező irányba futottak a lábával, amit fölakasztottak egy fára. Sárga, bőrszínű műlába volt, amit ott lebegtetett a szél a fán. Ekkor azt mondta Menyus: *kedves fiatalember, ezek a huncut gyerekek elvitték a műlábamat, legyen szíves, hozza már vissza!* Még majdnem ember magasságban volt fent a nap, de ránk sötétedett, mire beértünk a faluba. Minden harmadik lépésnél megállt és magyarázott, én pedig elcsodálkoztam, hogy milyen értelmes ez az ember, holott a külseje ezt nem mutatta. Beértünk a falu szélére, ahol lakott, majd hátul bementünk a kertbe. A mamája ott ült a ház előtt egy kis stolicán, így hívják ezt a kisszéket Miskén. Ekkor azt mondta: *aranyos fiam, már azt hittem, hogy valami baj van.* Először megijedtem, mert nem is láttam, egy kis kendőbe volt beburkolva. Menyus erre azt mondta: *megjöttem a barátommal.* Ahogy mentünk tovább, megállt, magyarázott, megint mentünk és ismét megállt és magyarázott. Aztán odaértünk egy veremhez, de még mindig nem mentünk be. A veremben aztán volt fügebor, meggybor, szőlőbor meg ilyen-olyan borok, és megkínált belőlük. De az a pohár, amiből ittam, akkor volt kimosva, amikor a boltból elvitték. Hanem azután, amikor bementünk a házba és megláttam a képeit, akkor jöttem rá, hogy kivel is találkoztam. Azt, hogy ott még meddig beszélgettünk, azt nem tudom, de elég sokáig. Mivel fiatal ember voltam, és friss házas, szeretettel fogadtak, de érzékeltették velem, hogy gondolok ilyet, elmegyek,

1 Czár János (Kalocsa, 1930. április 5. –) fafaragó és népijáték-készítő – a Népművészet Mestere. 1956-ban kötött házasságot Rabata Eszterrel, így került Miskére, felesége szülőfalujába. Ibolya lányuk 1960-ban, Anikó 1962-ben született. Tóth Menyhért barátja és segítője volt.

2 A Vajas-fok, azaz a Sárközi I. csatorna, a Duna ősi mellékága volt eredetileg, ma már zsilipekkel szabályozott csatorna.

és ilyen későn jövök haza. Akkoriban még nem volt telefon. Ekkor elmondtam nekik, hogy kivel is találkoztam. A feleségem meghökkent. Mondtam neki, hogy most már tudom, ki is ez az ember. Megmutattam neki a képet, amit Menyustól kaptam, ami egy feketére feketével festett Szent Antal-kép volt, egy virágszállal.

Hát valahogy a falu nem viszonyult ehhez az emberhez úgy, mint értelmes emberhez. Tóth Menyhért Mórahalmon született 1904. január 2-án, utána két évig Petőfiszálláson éltek, majd idekerültek Miskére, akkor Menyus ötéves volt, a nővére hétéves múlt.

– *A szülei eredetileg idevalósiak, ugye?*

– A szülők idevalósiak, csak Mórahalmon dolgoztak. A munkalehetőség akkoriban nem úgy volt, mint most. Most meg már ahogy sincs inkább. Az apja Kecskeméten járt kertészeti iskolába, gyümölcsfákkal meg ilyesmikkel foglalkozott. Mórahalmon egy jó nevű szegedi ügyvéd kapásvencellérje volt. Mikor Menyus idekerült Miskére, iskolába kezdett járni a nővérével. Menyus az első osztálytól a hatodikig kitűnő tanuló volt. Élt itt a faluban a Rózsa doktor és a Horváth esperes³, az egyikük adott Menyusnak egy könyvet, amiben művészeti alkotások voltak, és az hatott rá, ekkor találkozott először a képzőművészettel. Menyusnak a főiskolára jelentkezésekor sem volt semmije, csak a hat elemije, de ő így is bekerült másodjára a Képzőművészeti Főiskolára.

Tóth Menyhért sokat szenvedett, megmondom úgy, ahogy van, az apja egyszerű parasztember volt, a kis pénzéből próbálta támogatni. Talán a legnagyobb élményem az volt Menyussal kapcsolatosan, hogy amikor az egyik első kiállításán voltam, és ő nem arról beszélt, hogy neki van kiállítása, hanem engem mutatott be, mondván, itt van egy földim. Csodálkoztam rajta, hogy nem a saját dolgával foglalkozik, hanem velem. Sokat köszönhetek neki. Miskén iskolázott ember az orvos, a pap és aztán Tóth Menyhért volt. Ettől az embertől sokat lehetett volna tanulni, ha az emberek figyelnek rá, ahogy ő élt, és ahogy alkotott. Nem azért kapált, meg nem azért kaszált, hogy a hasa tele legyen, hanem hogy tudjon venni festéket és vásznat, hogy éjszakánként dolgozhasson. Mert ő nappal sosem festett, nagyon ritka volt, ha kiment valahova, inkább csak éjjel dolgozott. Amikor beszélgettünk erről, akkor azt mondta, most lenyugodott a lélek, senki nem zavar, azt teszek, amit akarok. Az élet iskoláját szegény átjárta. Az ő élete példakép lehetne a fél országunknak. Menyus sosem panaszkodott, még akkor sem, amikor tudtam, hogy éhes. Amikor ballagott ide, már tudtam, hogy valami baj van. Akkor megterítettünk neki is, jóllakott, megköszönte és elballagott. Nem barátok voltunk, már családtagként kezeltük egymást. Úgy jött ide, mintha hazajött volna. Nemegyszer előfordult, hogy nem volt neki mit enni, ilyenkor kiment a piacra, és mikor a hagyma levelét letörték és félredobták, ő megette, mert nem volt más. Az is megtörtént, hogy egy újságárus bódében laktak a barátjával. Ketten voltak a főiskolán ilyen szegény gyerekek. Azt is mesélte, hogy a téli hidegben egy pohár bor mellett reggelig ültek az éjjel is nyitva tartó kocsmákban.

³ Horváth József esperes plébános jelentős szerepet játszott Tóth Menyhért művészi ambícióinak kibontakozásában, és segítette szakmai fejlődését is.

Mikor végzett a főiskolával, lehetősége lett volna neki elmenni innen, de ő idejött vissza, ebbe a faluba.

– *Vajon miért?*

– Itt volt gyermek. A madár, amelyik elrepült, is visszatér minden tavasszal, és tudja, hogy hová. Menyus is ilyen volt. Élt még az anyja és az apja is, és ő vissza akarta adni nekik azt, amit tőlük kapott. Sokan nem tudják felmérni azt, hogy ma van kenyér az asztalon, de nem biztos, hogy holnap is lesz. Én átéltem. És ugyanezt átélte Menyus is. Mondom, mikor ballagott ide, akkor már tudtuk, hogy éhes. Pedig lehet, hogy ha akkor másképp foglalkoznak vele, nem kellett volna ezt végigcsinálnia. Azt, hogy ki tudott törni a szegénységből, Gajdócsi Istvánnak köszönhetette Menyus. 1974-ben eljött ide, Miskére Gajdócsi István és Bánszky Pál meglátogatni Menyust. Mikor kikísérte őket, akkor Gajdócsi megkérdezte, hogy mi a probléma, Menyus? Ő erre azt válaszolta: *Kenyér, kenyér kell!* Nem értették, és megkérdezték: *Hogyhogy kenyér?* Ők sem tudták, hogy mi a valós helyzet. Ezután vásárolt a megye képeket Menyustól, négy éven át, évi 200 000 Ft összegért.⁴ Na, ezután kezdett felemelkedni Menyus. Ekkor kezdték a házát lebontani, rendbe tenni, amiből mára egy nagyon szép alkotóház lett itt Miskén. De hát ő nem élvezte sokáig ezt a házat.

– *Tehát az eredeti házukat lebontották?*

– Nem, csak hozzá lett építve még egy nagyszoba. Menyus halála után ebből lett az alkotóház. Élményem rengeteg volt vele. Azt is elmondom, ha este jött, akkor már tudtam, hogy az éjszaka nem fogok aludni.

– *Annyit beszélgetett?*

– Volt, hogy azzal jött: most Bajára le kéne szaladni, akkor leszaladunk. Volt motorom, és azzal. Tudták már előre, hogy mit kérünk, ha itt a Sárközi kocsmába bementünk, a felszolgálónő már készítette is Menyusnak a vörösborot gőzölve. Mindig meg kellett neki gőzölni. Majd megrendelte a rántott halat, hogy ha majd jövőnk visszafelé, akkor bejövünk érte. Mentünk Bajára, de nemegyszer előfordult, hogy nem Baján kötöttünk ki, hanem például Szeremlén. Én ültem a tuskón, ő pedig lassan iszogatót, és mikor elindultunk haza, azt mondta: *nem megyünk még haza, inkább elmegyünk Császártöltésre!* Akkoriban a 75 éves születésnapjára készült ott egy kiállítás. De élmény volt vele menni. Egyszer Baja felé jártunk, van ott egy partszakasz, lenéz a völgybe Dusnoknál, és ott voltunk egy réten, éppen szépen kivilágosodott, ott ültünk, és azt mondja: *na látod, ez a csodálatos dolog, ezt nehéz megmarkolni!*

– *A festészetről gyakran mesélt, vagy sok minden másról is, mindenféle témában?*

– Mindenről. Engem érdekelték a dolgai. Neki is köszönhetem, hogy eddig eljutottam, én is a Népművészet Mestere vagyok. 1978-ban az alkotótáborban Hajóson, ahová Alföldi Berci meghívta, látta a másik vonalamat is, és ott azt

⁴ Erre utalt Sümegei György a Forrás 2014. januári számában, 108. o.

mondta, hogy ezen az úton menjek tovább, és csak dolgozzak bátran. Menyus gyermekkorra hasonlóan alakult az enyémhez. Én is cseléd voltam, hajtottam ökröket is, lovakat is. Egy állat jóval okosabb sokszor, mint az ember: tudja, hogy hány óra, nem lehetett befordítani, ha gyengébb hangon beszélt velük az ember, akkor otthagyták. Mehetett gyalog haza. Szegény Menyus ezt is megtapasztalta, volt kisbéres, hónapos béres és cséplőgépeknél is dolgozott. Ő megdolgozott azért, amit elért. Sokan ingyen kapnak mindent, és mégsem tudnak élni a lehetőséggel. A faluban hívták Pingász Menyusnak, Pajesz Menyhártnak, csak éppen művésznek nem. Mert a falu nem becsülte. Ha a templomtéren festett, vagy valahol más nyilvános helyen, akkor azt mondták, hogy: *á, semmi az, amit a Menyus csinál.* A halála után döbrentek rá, hogy ki is volt az a Tóth Menyhért, hirtelen mindenki a rokona lett, már mindenki támogatta. Csak egyről feledkeztek el, akkor kellett volna segíteni, mellé állni és megérteni, amikor még élt, és nem volt befutott ember. Mikor építettük neki a házat, sokszor ott dolgoztam. Mikor már a termelészövetkezetben is dolgoztam, jött befelé Menyus, a műhelyfőnök előre kiabált, hogy: *Jancsi, pakolj össze, jön a vendéged!* De mindig kifizették azt a napot is, mintha ott dolgoztam volna a tsz-ben. Ezzel segítettek neki.

– *Ez már a hetvenes években volt?*

– Igen, persze, mikor már jól ment a dolga. Egy német ember, most nem emlékszem a nevére, egyszerre 13 képet vett meg Menyustól. Akkor nagyon boldog volt. Csak annyi helyre kellett a pénz, amit rendeznie kellett, hogy elvitte azt a kis pénzt is, amit kapott. Menyus hagyatéki tárgyalása is öt évig tartott.

– *Öt évig?*

– Igen, öt évig. Akkor már senki nem tudta megtámadni az ítéletet. Engem soha nem ez a földi kincs érdekelt Tóth Menyhértből. A lelki és az emberi oldala, az odaadás, az igen. Én is mondhattam volna neki, mikor jött, *hogy segítsek én?, és dehogy meggyűnk, nem érek rá!* Alig értem haza a munkából, aztán újra menjek hozzá segíteni? De én esténként elmentem hozzá, mert télen én gyűjtöttem be nála, vittem neki egy liter bort, és mikor ott ült és festett, még azt se mondtam neki, hogy jó estét. Elmentem mögé szépen lassan, leültem, és amikor letette az ecsetet, megkérdezte: *mit szólsz hozzá?* Az emberek itt a faluban nem tudták felmérni és megérteni Tóth Menyhért dolgait. Van olyan képe, ami három különböző jelenetet ábrázol. Nem tudták megérteni. Többen is kérdezték tőlem: *te honnan tudod, hogy mit ábrázol?* Próbáltam elmondani, hogy mit kell nézni a képeken. Például ott van egy gyönyörű csendélet, egy szép tulipán. A másik kép egyik felén gyönyörű fehér lófej, a másik felén meg egy szerelmespár. De ezt csak akkor tudta valaki felmérni, ha odament és nézegette, próbálta megérteni. 25 évig rakosgattam Menyusnál a képeket, egyszer ide s egyszer oda. Egy sublótfiókban ötszázegynéhány kép hevert, és az mind rám volt bízva. Mert a télen elment valahová, a kulcsokat idehozta, és megkért, hogy nézzek körül nála, ügyeljek a házra. De soha nem hiányzott semmi. Pedig ott dolgoztak a kőművesek és más különböző emberek is. Ott volt a padláson a gyűjtemény, nem is voltak letakarva a képek, csak szépen sorba állítgatva.

– Turai Kamil⁵ könyvében olvastam, hogy itt Miskén Tóth Menyhértet nem csoda, hogy nem értették meg az emberek. Az ő művészetének a megértéséhez kell egy másfajta szemlélet, mint a hagyományos festészethez, és itt az egyszerűbb emberek közül sokan nem értették azt, hogy ő mit csinál, és ezért lenézték.

– Csodálatos tehetsége volt. Picasso hogy élt? Vagy a többi nagy festőről, művészeiről is lehetne beszélni. Menyus kiment a kertbe, leszakította a paradicsomot, és úgy, ahogy volt, egyből megette. Nem foglalkozott azzal, hogy meg kell-e mosni. A természet adta, a természetbe nem zavarhat be semmi. Ma az a baj, hogy – én magamon is érzem – másodosztályú, vagy lehet, hogy harmadosztályú emberként látják bennünk azt, amit Isten ajándékaként kapott Menyus is meg én is. Isten ajándékaként. Egyet ne felejtünk el, hogy emberek vagyunk. A szeretet, az hiányzik az emberekből. Menyusban volt szeretet. Például egyszer elmentünk egy helyre, ahol két hatalmas kutya volt. Úgy jöttek ránk, mint az oroszlánok. Menyus lehajolt, megsimogatta a kutyákat, azok egyből megszelídültek. Máskor elmentünk egy másik helyre, ott volt egy zongora. Bementünk, de nem arról beszélt, hogy miért jöttünk, hanem megkérdezte: *szabad?* Azt válaszolták rá, hogy szabad, mert ismerték. Akkor elkezdett zongorázni, és vagy két óra hosszán át verte a zongorát, én meg csak ott ültem és vártam, hogy majd csak abbahagyja. Szóval ő ilyen ember volt. Nem akart ő több lenni vagy nagyobb, mint a kisemberek.

– *Ő ebben a szellemben élte le az egész életét?*

– Így. Utoljára, mikor fönt voltunk Pesten, mikor már a kórházban feküdt. Előtte voltam fent nála, és mondtam a nejemnek, hogy ha akarod még látni, akkor gyere el velem. A kórházban átfogta a nyakunkat, és azt mondta, hogy vigyetek haza. Ott szeretnék meghalni, ahol anyám meg apám van. Bementem, beszéltem a főorvossal, de azt mondta, hogy még Pestig se érnénk el vele, és meghalna, mert a mája tönkrement, és a rázkódást nem bírta. Nagyon csodálatos, mert ahogy számoltam, január 2-án született, és 9-én halt meg, tehát a keresztelése és a halála egy napra esett, mert a születése után nyolc napra keresztelték meg. Sokan nem tudják felfogni, hogy mit jelentenek ezek. Amit Menyus adott nekem lelkileg, az sokkal több, mint ez a falu gazdagsága.

– *És hogyan alakult a kezdeti baráti kapcsolatuk? Azt mondta, hogy hazakísérte a Vajasról, majd otthon is beszélgettek...*

– Utána, ha valami problémája volt, eljött hozzám. Aztán már vagy üzent valakitől, hogy van valami problémája, és akkor még én is szabadabb voltam. Nekünk is volt egy kevés földünk, és azután a gazdaságban többször együtt dolgoztunk. Előfordult, hogy mikor valaki megtolózta Menyus paprikáját, cserébe adott neki egy képet, mire annak a felesége azt mondta, hogy vidd vissza ezeket az utálatos képeket, mert itt nincs helyük. Vagy valaki adott Menyusnak valami ajándékot, ő meg adott neki egy grafikát, amit föltettek a stelázsra és rárakták a befőtteket. Menyus halála után találkoztam ezzel a fiatalemberrel, és azt mondja: *Jancsi, tudod, hogy mekkora ökör voltam?* Mondom neki, hogy: *azt te tudod.* Akkoriban már

5 Turai G. Kamil: A sámánfestő. Tóth Menyhért- emlékek Miskén 1988 februárjában.

Menyus képei jó árban mentek. Ő minden munkáért képet adott, még azoknak az embereknek is, akik segítettek az építkezésben. A csomagolópapírban adta ide, hogy: *itt van, ezek a munkások képei, majd oszd el közöttük!* Én nem osztottam, inkább behívtam őket, hogy válogassanak, ki-ki a tetszése szerint. Gondoskodott még erről is. És akiket szeretett, azokat szerette. Akire haragudott, azzal előfordult, hogy szaladt elé a kapuhoz, hogy ne jöjjön be. Gondolták ők, hogy miért nem kellene nekik abba a helyiségbe. Tudták ők. De én nem akarok arról beszélni, hogy mi volt meg hogy voltak ezek a dolgok, mert ez már felesleges. Elmúlt már.

– *Mondotta, Tóth Menyhért segített abban, hogy Ön is elkezdett festeni, majd falfaragással és játékkészítéssel is foglalkozott. Ez hogyan alakult?*

– Már azelőtt is készítettem népi játékokat, olyan 510 darabot, de azzal se lettem népművész mester.

– *Még mielőtt összeismerkedtek Tóth Menyhérttel?*

– Nem, még az iskolában csináltunk valamikor gyermekjátékokat, és azokat kellett bevinnünk. Úgyes kezű gyerek voltam, más diákoknak is megcsináltam a feladatot, mert ők nem tudták. Két családom volt, mindig gyermekszerető voltam, feleségem is meg én is. Volt nyolc gyerek a másik háznál, csináltam nekik is csutkababát. Előfordult, hogy leültem velük játszani. Sokszor mondta is a szomszéd: *Jancsi, te tiszta bolond vagy!* Egy ilyen alkalommal átjött Menyus megint, és meglátta, hogy mik vannak ott: kis szekér, csutkaökök meg ilyesmi. Meghökken, és kérdezte: *ki csinálja ezeket?* Mondom: *én a gyerekeknek.* Azt mondta, hogy ez nagyszerű. Azt mondta: *ne hallgass az emberekre, a szívedre meg a lelkedre hallgass! És csináld!* Vele voltam először a hajósi alkotótáborban is. Sokáig jártam oda én is, mikor aztán fizetős lett a tábor, akkor már nem mentem. Én is szoktam írni, még verseket is. Ahogy adódik az embernek. A tudást lehet gyarapítani egy főiskolán. Szoktam előadást tartani még most is Kalocsán.

Menyus járt templomba, de nem volt hasra esős típusú ember. Azt mondta: *hinni vagy templomba járni az két dolog. Azért járni, hogy milyen ruha van rajtam, vagy azért, hogy lássák, dobok-e a perselybe valamit vagy nem, ez egy másik dolog.*

Nagyon sokszor bánt engem, hogy annak ellenére, hogy mi tízen voltunk testvérek, az apám otthagyt bennünket. Sosem felejttem el: Kalocsán volt egy géppuskaszázad, és hordták a kenyeret egy péktől. Mikor arra mentem, éppen a friss kenyeret pakolták a lovas kocsira. A friss kenyér illata megcsapta az orromat, és ott tátott szájjal néztem, ahogy pakolták. Nem tudom, hogy az a katona tudta-e vagy nem, mi játszódik le bennem, de három kenyeret odaadott, és így kenyértulajdonos lettem. Nem ültem le enni, hanem azonnal szaladtam haza, hogy a többiek is egyenek. Valahogy ilyen volt a Menyus is.

– *Ez még a háború előtt volt?*

– Igen. Amikor már jól ment Menyus sora, megkérdezte tőlünk, hogy miben tud segíteni. Mondtuk neki, hogy nem kell nekünk segíteni, magunk is megoldjuk. Erre azt mondta: *aranyos testvérem, most tudok adni.* Mondtam neki: *nem kell, mert nem biztos, hogy vissza tudom adni.* Tehát apám helyett apám volt. Sokat

tanultam tőle, mert sok mindent látott az életében, ami még most is elkísér, nem csak akkor, amikor közel voltunk egymáshoz. Mikor már az utolsó éveiben elég nehezen tudott mozogni, akkor az úttörők hordták neki az ebédet. Addig én mentem, motoron kivittem neki az ebédet, azután hazajöttem, és akkor gyorsan bekaptam pár falatot. Ősszel volt a legrosszabb, mert kinn a határban a paprikaszedő gépeknél és hasonlóknál voltam karbantartó, és alig volt időm. Akkor egy tanárnő látta, hogy mi van, és azt mondta, majd az úttörők hordják ki Menyusnak az ebédet. Volt olyan gyerek, aki csak úgy ledobta az előtérbe az edényt, és már szaladt is kifelé.

Az is előfordult, hogy becsapták Menyust. Mórahalmon volt kiállítása, és akkor Szeged környékéről megkeresték azzal, hogy a *Délmagyarországtól*, a szerkesztőségéből jöttek, és szeretnének pár darab képet venni a tanácstermükbe. Menyus így olcsóbban adta nekik a képeket. Mikor mérges volt, akkor Menyusnak felállt a haja. Mentem hozzájuk, de nem mertem szólni. Angélát kérdeztem, hogy mi a baj. Elmondta, hogy becsapták őket. Szóval élmény volt ezzel az emberrel találkozni, és vele élni egy csodálatos dolog volt.

– És akkor '56-tól gyakorlatilag a haláláig, 1980-ig tartott a barátságuk?

– Egészen a haláláig. A Farkasréti temetőben nem a művészek közé temették Menyust. Az 5. parcella 6. sírsor 6. sírja volt az övé. Először nem sikerült hazahozni Miskére, de aztán már igen. Már ott megegyeztünk erről. Könyörgött Angéla⁶, hogy vigyék a szülők sírjáról földet, és azt szórjam Menyus sírjára. Abban a pillanatban, ahogy megvolt a temetés, mi hárman mindjárt összedugtuk a fejünket, és akkor azt mondtuk, hogy hazavisszük Miskére, amint lehet. Mivel a megye örökölte a képeit, ők álltak mindent. Minden úgy sikerült, hogy anyagilag semmihez nem kellett hozzájárulni, még amit mi örököltünk, annak a költségeit is a megye fizette ki.

Amit írtam utoljára: *„Itt nyugszol apád, anyád közelében, a miskői temetőben.”* Menyust itt Miskén egy „puszta” helyre temettük, de azért is harcolni kellett, mert a temető más részébe akarták tenni. Akkor nagyon összevettem a párttitkárral és a tanácselnökünkkel is. Itt nyugszik az anyja meg az apja, és oda nem lehetett rátemetni, akkor legalább ide, közelebb hozzájuk temessük, amennyire lehet. De ilyen-olyan kifogások voltak, hogy miért nem lehet odatemetni. 27 évig gondoztam Menyus sírját. Először egy csupasz részen volt a sír, aztán szépen lassan rendbe szedtük. Nem volt szegély, mondtam Alföldi Berci volt képviselőnek: *Bercikém, nem szeretnék úgy meghalni, hogy ne legyen rendben ez a sír!* Hoztak is anyagot, kőből van egy része, meg a felirat is, de a keresztet ki kellett venni belőle. Eredetileg benne volt a kereszt is. Mikor aztán Menyust lehozták, a párttitkár azt mondta, hogy az nem lehet ott. Hát akkor kivettük. Ők küldtek egy embert, hogy vesse ki a keresztet. De most már újra benne van a kereszt a síremlékben, egy barátommal tettük bele.

6 Lándori Angélát (1908–1981), aki Mende Gusztáv festőművész özvegye volt, 1970. június 30-án vette el Tóth Menyhért feleségül. Angéla maga is festőművész volt.

– *A falu hogy viszonyul most a Tóth Menyhért-emlékhez? Láttam, hogy Tóth Menyhért utcanév is van, és az iskolát is róla nevezték el.*

– Van szobor is. Amikor elkészült, mosolyogtak az emberek, sokan nem tudják értékelni még ma sem. Szerintem manapság Tóth Menyhért nevén keresztül még a templom tornyát is följebb lehetne rakatni Miskén. De nem történik semmi. Mondtam a polgármesternek is: *ide figyelj, itt egy nagyszabású alkotótábort kellene csinálni!* Én próbáltam harcolni ezért. Elmondtam, hogy minden évben lehetne itt alkotótábor, és elmondtam azt is, hogy máshol ez hogyan működik. Mióta nem vagyunk ott, nem is nagyon volt tábor. Azelőtt mindig 18–20-an voltunk, most nincs semmi. Ha arra megyek, az emlékház felé, sírva fakadok. Tisztára leromlik az a ház. Van benne kép is, de nincs se szellőztetve, se fűtve...

– *Nincs gazdája?*

– Azt hiszik, hogy ez olyan dolog, hogy eláll. Pár év múlva az ott lévő képek is tönkremennek. Pedig ott van az utolsó képe is, amit Hajóson festett, *Az élet* című. Mikor arról beszéltem, hogy a képen az élet mit jelent, és mit jelent a vízoszlop, vagy mit jelent az a jurtasátor, amiben fekszik egy férfi és egy nő, nem látták. Körülbelül ötmillió forintot ér most ez a kép. Mivel az utolsó képe, még lehet, hogy többet is. De mit ér az ember, ha megfeledekünk róla? Hiába volt nagy festő, itt még mindig nem tudják értékelni, és nem tudják kihasználni a Tóth Menyhért emlékében rejlő értéket és lehetőséget sem.

– *Azt mondta, hogy amikor Tóth Menyhért festett, mögé ült és nézte, mit alkot. Ő beszélt a képeiről vagy az alkotás folyamatáról?*

– Addig egy szót sem szólt, míg le nem tette az ecsetet. Nem is köszönt, annyit sem szólt, hogy jó estét.

– *Annyira belemerült a festésbe?*

– Annyira bele volt merülve, nem érdekelt, hogy én jövök vagy megyek. Ilyen ember volt. Ilyen ember volt a társaságban is. Nem volt kihívó vagy nagyképű. A harmadik ember volt a faluban iskolai végzettség tekintetében, de sosem kérekedett ezzel.

– *Nagyon érdekes az a mélység és gondolatiság, ahogy Tóth Menyhért eljut a fehér színhez meg a rá jellemző körformákhoz itt Miskén, teljesen elzártan a világtól.*

– Mondok erre valamit. Ő megfestette színesben a képet, és aztán ráment fehérrel, és lakkal behúzta.

– *Tehát először színesek voltak a képek?*

– Minden kép színes volt. Most, amikor beérnek a képek, például a *Tyúkanyó a csibéivel* című, úgy néz ki, mint egy gyöngyház, nézi az ember és csillog a kép.

– *Megint kijöttek a színek?*

– Nem tudom, hogy csinálta, pedig minden könyvet elolvastam Tóth Menyhértről, például Supka Magdolnától és Pap Gábor művészettörténészről is.

Nekem egy nagyon aranyos feleségem volt, egy hívó lány, én pedig egy nagyon gonosz, bolond gyerek voltam az életben. A feleségemnek köszönhetem, hogy megismertem a Bibliát, meg talán általa lettem ember, már mikor emberré lettem. Hiába voltam eredetileg cseléd, 17 éves koromban fölkerültem Pestre, a nagyvárosba mint kubikus, és éltem az életet. Ez a nő, aki a feleségem lett, csodálatos asszony volt. Mert amikor mennem kellett segíteni, nem azt mondta, hogy ne menj, nem azt mondta, hogy hagyd már ezt a Menyust a fenébe, megélünk mi nélküle is. Hanem azt mondta: *ha már ilyen barátságot kötöttetek, fiadnak meg testvérednek szólít meg családnak könyvelt el bennünket, akkor foglalkozzunk is úgy vele.* Így is volt. Bármikor jöttek vendégei magasabb helyekről, itt nálunk volt megterítve az asztal, nem ott. Mondok egy példát. Jött Bánszky Pál hozzá látogatóba, Menyusnál bableves volt túrós tésztával, amit az iskolában főztek. Menyus meg összekeverte a kettőt, megjött Bánszky és mondta neki: *na, Pali, gyere enni!* Szegény Pali megrázódott. Azt mondta Menyus, hát nem mindegy, úgyis egy helyre megy mindkettő. Voltak ilyen bogarai. Ezeket a bogarait mi már ismertük. Például nem evett meg mindent, tudtuk már, hogy ezt lehet enni adni neki, azt nem lehet.

- *Valójában miből élt Tóth Menyihért?*
- Hát a földből.

- *Állandó munkahelye nem volt sosem?*

- Alkalmi munkákat végzett. Járt szobát festeni, lakodalmakban zenélt és farsangokon, disznótorokon, mindig adtak neki egy kis pénzt. Nem tudott olyan emberrel kapcsolatot tartani, aki a szemébe dicsőítette, a háta mögött már a nagykést fogta. Volt itt egy Károly bácsi, ő vásárolta fel valamikor a majoránnát és más mezőgazdasági termékeket. Amikor megtudta, hogy a Menyus majoránnáját vásárolja fel, az mindjárt első osztályú lett. Nem is nézte meg, de mindig többet írt be és fizetett ki neki. Az ilyen ember segítette Menyust, ahol tudta.

Visszamegyek az időben megint. Amikor Menyus megbetegedett és levágták a lábát, először örült, hogy most szabad, és végre élhet a festészetnek, csak később jött rá, hogy most sem lett szabad. Nem tudott úgy mozogni, ahogy szeretett volna, főként eleinte. A szemének nem volt semmi baja, az egyik csontot kivették, azért nézett hunyorogva. Boldog volt, amikor fölverték a főiskolára, második rugaszködásra sikerült neki. A pasztelképeiből volt Baján egy kiállítása⁷, ebben is a Horváth esperes segítette. Menyus ekkor annyira szegény volt, hogy nem tudott elmenni a megnyitóra csak úgy, hát a pap küldött neki útiköltségre valót, hogy el tudjon utazni Bajára. Aki nem volt szegény, nem tudja, mi az a szegénység. Menyus tudta.

- *Kevés az olyan ember, mint Tóth Menyihért, hogy nem Pesten marad és ott próbál meg sikeres lenni, hanem visszajön a szülőfalujába, és itt eljátssza a falu bolondját egy életen át, és szegény marad, nélkülöz.*

⁷ Baján az 1927. február 2-án nyílt kiállításon Tóth Menyihért néhány festményét állították ki. Horváth József esperes vitte el id. Éber Sándor bajai rajztanárhoz a fiatal festőt, aki bemutatta Déry Béla festőművésznak, aki a Nemzeti Szalon igazgatója volt. Később Éber támogatta főiskolai tanulmányai elkezdésében is. Sümegi 2014: 77–78.

– Nélkülözött, dolgozott azért, hogy tudjon csinálni valamit, aratott is Menyus. A cséplőgépnél meg mázsás volt, ő mérte be a gabonát a cséplőgépnél. Rendszeren dolgozott, nem lazált, amikor olyan volt az idő és kapálni kellett, azt is szépen elvégezte. Nem hívott napszámost, megcsinálta ő maga.

– *A földjét egyedül művelte?*

– Így van, ő a földből élt. A kertjén kívül, a kert végétől nem messze, a temetőnél volt 2,5 hold földje.

– *Ekkora területen sokat kellett dolgoznia...*

– Meg lehetett csinálni, mert ez a falu valamikor összetartott. Egyik nap elkezdünk palántázni, voltunk rá tízen, és míg be nem fejeztük azt a darab földet, addig ott palántáztunk, másik nap meg a másikat. Segítettünk egymáson, akár a szedésben, akár miben. Ha egy lova volt a parasztbácsinak, meg a másiknak is volt egy lova, amikor nehéz munka volt, akkor egymás lovát összefogták és együtt dolgoztak. Akkor az emberek másként gondolkodtak, nem az volt a jellemző, hogy a Pistának megdőglött a tehene, dögöljön meg a másiké is. Akinek akkoriban megdőglött, annak összeadták az emberek a pénzt, hogy legyen neki másik tehene.

– *Menyus bácsi hogy bírta azt, hogy egész nap dolgozott, utána meg éjszaka festett?*

– Akkor nem festett, amikor nehéz munka volt.

– *A nagyméretű képeket hogyan festette?*

– A szobában a falra ráerősítette a vásznat, és úgy. Volt egy olyan kis lépcsője, vagy ráállt a székre vagy a kis székre és úgy csinálta. Akkor nemigen mutatta, nem engedett be a szobába senkit, mikor ilyen nagy képet festett. Egyáltalán nem mutatta, szinte sosem. Engem ritkán behívott, hogy: *na gyere, nézd meg, de nem kell szólni senkinek róla!*

– *Lehet, hogy ehhez az alkotói stílushoz, amit ő csinált, ez a falu jobban passzolt, mint egy nagyváros.*

– Nem tudták felmérni, hogy mennyire szerette ezt a falut. Nem sokat téved ám a képekben. Menyus rendszerint mozgó egyéneket mutat be a képein. Van egy olyan képe is, amelyen egy gyönyörű fa van. Kiemelkedik a fa a képből, fölül meg egy rendezett falu van. De hogy mit jelent a fa, azt meg kell érteni. A fa egy élet, életet ad, meleget ad meg búcsút is ad számunkra, örök búcsút, tehát ezekről egy fél napot tudott beszélni Menyus. Leült egy képhez, és egy napig tudott egyetlen képről beszélni, de nem tudták felfogni, hogy mi a jelentősége ennek. Hogy mi az üzenete egy-egy képnek.

– *Gondolatilag ennyire összerakta a képeket?*

– Persze, ő nem festett csak úgy, hogy hozzáfog, és majd lesz belőle valami. Tudatosan átgondolta, hogy mit akar. Én is jártam vele még a Dunára is festeni. Egyszer felfedeztem egy szép fát, ahogy a vízbe be volt dőlve, és a kövek közt kihajtott az ág. Megnézte, amit festettem, és a másik oldalára gyorsan lerajzolta, hogy ő miként látta ugyanezt. Ez jellemző volt rá, szóval élvezet volt vele lenni, mert leültünk és beszélgettünk, akkor egészen kikapcsolódott ő is, de én is.

– Volt még valaki itt a faluban, akivel beszélgetett vagy akivel így összejárt?
– Nem igazán volt. Talán még az a tanár, akit tanított, de egyszer ő is azt mondta valakinek, mikor egy másik tanár vett Menyustól egy képet, hogy ilyen marhaságért is képes pénzt kiadni. Pedig Menyus tanította, és ő lett a rajztanár. Ha egy tanár sem értette, akkor egy egyszerű paraszttól mit lehet várni!

– Hiányzott neki, hogy értékeljék az ő művészetét a falusiak, vagy meg volt győződve arról, hogy jó úton jár?

– Meg volt győződve a maga igazáról. Amikor járt pingálni házakhoz – mert eredetileg szobafestő és mázolóknak tanult –, magyarázott ott az ő dolgairól, de... aki ökröt hajtott, az nem értett a lóhoz, aki lovat hajtott, nem értett az ökörhöz.

Egyszer Kalocsán a városháza alatt volt egy kiállítása, sokat beszélgettünk arról a kiállításról. Meghívták őt is a megnyitóra, és ott naiv művészek könyvelték el, ami rosszul esett neki. Naiv művészek ott lógnak a falon nálam is, de azok mások. Ő egy nagyon értékes ember volt.

– Földje csak a ház körüli kert volt, vagy többel is rendelkezett?

– Volt neki több is. A földeket mi örököltük, volt földje szépen. Azt kiadta utóbb már bérbe.

– És mit termelt? Paprikát?

– Paprikát és majoránát.

– A rossz lábával dolgozott a földeken?

– Igen. Az anyja akkor köpte le egyszer a képét, mikor azt mondta neki eső után, hogy: *gyere fiam, kapáljuk meg most gyorsan a paprikát, hogy ne száradjon ki!* Az anyja hozzáfogott a kapáláshoz, Menyus nem tartott vele, mert este, mikor ment a boltba, a buszmegállónál látott egy szép nőt, és ezt le kellett festenie. Ekkor köpte le az anyja a képet. De nem szólt Menyus egy szót sem. Letette az ecsetet, és kiment, majd azt mondta, hogy igaza volt anyámnak Jancsi, mert megcsinálhattam volna másképp is a képet.

Az apja nagyon szerette Menyust. Tóth Menyhértnek egy nővére volt, de Menyus volt a kedvenc. Az apja megtett volna érte mindent. Amikor Pestről írt Menyus, hogy gyere föl apám, mert nem jól érzem a főiskolán magam, ő ment. Ha lelkileg megbántotta valaki Menyust, ő képes volt hetekig nem szólani semmit. Ráírt egy papírra pár sort, hogy: *hagyj, ne zavarj!* Én ilyenkor már tudtam, hogy nem szabad semmit se mondani, hallgattam. Elmentem hozzá, megcsináltam a dolgot, amit leírt, utána még azt sem mondtam neki, hogy vizontlátásra. Aztán biciklivel elmentem haza.

– A másik oldalról meg, mondtuk már, hogy milyen beszédes volt, hogyha éppen olyan kedve volt.

– Amikor kikapcsolódott, akkor aztán nem lehetett lelőni, annyit beszélt. Bölcs ember volt. Kevés parasztember volt olyan bölcs, mint ő.

– Ez köszönhető annak, hogy fizikai munkát végzett, és a természettel próbált harmóniában élni, amennyire lehet?

– Igen, biztos. Nem azért húzta a harmonikát, hogy a hasa tele legyen, hanem azért, hogy tudjon festéket és vásznat venni. Sokan nem is értik, hogy miért voltak olyan képei, amelyeknek mind a két oldalára festett. Rá volt utalva, még a papírra is.

– *De ez azt is mutatja, ő nem azért rajzolt vagy festett, hogy azt eladja vagy terméket állítson elő, hanem az szükséglet volt a számára, hogy ki tudja magát fejezni.*

– Így van. Az volt a lényeg, hogy tudjon dolgozni, belül telített volt fénnel, s ha ezt nem tudta kifejezni, akkor beteg volt. Sok ember nem tudja fölmérni, hogy mit jelentenek ezek.

– *Ezért művész, született művész.*

– Menyusnál az volt a legnagyobb baj talán, hogy túl egyedül élte le az életet. Nagyon szép fiú volt eredetileg, aztán beteg lett, a szemével is, és a lábát is amputálni kellett. Nekem megvan a gyermekkori képe is. Menyus nem nagyon szerette a gyerekeket, mivel nem volt gyerek a közelében, kivéve a lányaim. Egyszer elment egy tanár hozzá, két gyermekkel, szakdolgozatot írni. Akkor a Menyus csak állt, nézett egy ideig, a nő meg elkezdett magyarázni. Egyszer csak azt mondja: *ne haragudj, gyere el inkább egyedül!* Szépen kiutasította őket. Amúgy is, a gyerekek bántották meg legtöbbször a faluban. Volt, hogy kiment a vízpartra festeni, és a lányok vödörrel akarták leönteni a képet, és ő csak könyörgött nekik, hogy ne bántsák, ne csinálják ezt.

Ő egy nincstelen, semmit érő emberként volt elkönnyelve. Nem értették őt, amit csinált. Pedig olyan képeket is festett, amelyeken fel lehetett ismerni, hogy ez a Pista bácsi, ott ül és támaszkodik a görbe botjára. Én ezt több embernek is megmutattam, és próbáltam elmagyarázni. Fel is ismerték, de nem értették a kifejezőmódját. Nehéz sorsa volt Menyusnak, de azt hiszem, gazdagon hagyta el a földi életet. Nagy gazdagsággal, mert miután már megvették a dolgait, végül több millió forintot hagyott a megyére. De hagyott egy ösztöndíjat is maga után, de most már az is eltűnt, nincs tovább. Korábban minden évben lehetett pályázni a Tóth Menyhért Alapítványtól ösztöndíjra.

– *Itt a faluban a Tóth Menyhért által szétosztogatott képekből maradt még, vagy már felvásárolták azokat?*

– A faluban esetleg 3-4 kép van már csak, semmi több. Például a fiatalabb lányoméknak mikor vállalkozók voltak, megbüntette őket az adóhatóság 1 200 000 forintra. Idejött a lányom, és elmondta, hogy tönkremennek és nem lesz hol aludjanak. Erre én leakasztottam a falról a *Zöld lábú lovak* című festményt, és eladtam másfél millió forintért, hogy segíteni tudjak.

Nemrég a faluban valakitől elloptak három Tóth Menyhért-képet. Előtte érdeklődtek, felmérték a terepet. Azok vihették el, akik ott dolgoztak, *A paprikafűző* című kép maga megér vagy hárommillió forintot, és három ilyen képet loptak el. De olyan helyiségben tartották a képeket, amelyben egy szöggel is ki lehetett nyitni az ajtót.

Sokan írtak már Tóth Menyhértről, most utoljára Pap Gábor is. Mikor Supka Magdolnával beszélgettem, egyszer megállított, hogy: *mit is mondtam? Miért nem*

mondtam el ezt korábban? Arról, hogy miért is van ez a fehér? És mikor ismét elmondtam, azt mondta: Te, Jancsi, te csibész! Nem mondhattad volna ezt előbb? Mondom neki: egy művészettörténésznek minék magyarázzon egy buta parasztember. Nevetett, nagyon szeretett, nemcsak ő, Sümegi Gyuri is, aki itt volt Kecskeméten.

Ők legalább beszéltek róla, meg írtak róla cikkeket. Mondtam nekik, ha vele éltetek volna ti is, át tudátok volna érezni teljesen. Én vele éltem, én átéreztem az ő dolgait. De aki nem érzi át, az hiába fog megírni bármit.

Mikor például az első újságcikket írták rólam, itt volt az illető, beszélgettünk, és akkor megkérdezte, hogy mi az utolsó mondatom. Én azt már itt elmondtam: én csak eszköz vagyok Isten kezében. Mind Isten ajándékai vagyunk, az övé, csak eszközei vagyunk. Megkérdezte tőlem, hogy ezt beleírja a cikkbe, erre mondtam neki, ha nem írja, akkor az újságot is felesleges kiadni.

Menyus is, majd én is tartottam az iskolás gyermekeknek szakkört. Karácsonyra csináltuk a betlehemet, meg szalmából a jászlat, a csillagokat. Erre bejött az igazgató, hogy ez így nem mehet. Megkérdeztem, hogy miért nem mehet? Akkor hol van a néphagyomány, a népszokás, vagy mit csináljunk? Vörös csillagot készítünk, vagy mit akar? A Menyussal el lehetett beszélgetni a múlttól, a népszokásokról és a hagyományokról. Ő is abban élt, ismerte őket és kötődött hozzájuk. Én az egyszerű fából is próbálok készíteni valamit, például ezt a kaszát. Mikor Európa-bajnokság volt Magyarországon, akkor csináltam egy két méter átmérőjű búzakoszorút a megnyitóra. Négy napig csináltuk a feleséggel, ő nyírta a búzát, én meg fontam.

Régebben, ha csináltak búzakoszorút vagy valamit ajándékba, azt az ember, akinek arattak, bevitte a belső szobába, felakasztotta a mestergerendára vagy a tükörre. Ősszel, mikor vetett, levágott egy kalászt, belekeverte a vetőmag közé, és amikor jött a Luca napja, levágta az összes kalászt, kiszámolta a 100 szemet, elvetette, és már abból meg tudta állapítani, hogy milyen lesz a jövő évi termése. És odatette napfordulókora, azaz karácsonykor az asztalra. Annyi ilyen dolgot tanultam Menyustól, meg magam is átéltem.

– Tóth Menyhért is gyűjtögette az ilyen régi népi szokásokat?

– A múlttól sokat beszélgettünk. Egyszer találtunk a fészerben egy tót bocskort. Ez ott volt a szülei házában, hátul a fészerben.

(Ezek után Czár János elővette Tóth Menyhérték hozzájuk írott leveleit.) Minden levelüket megtartottam, ez volt az utolsó a hagyatéki tárgyalásról. Látja, hogy itt van: Czár Jánosra és Czár Jánosnéra maradt a föld, mi örököltük a földjüket.

Miskén '82-ben temettük el újra Menyust. A síremléken itt volt a kereszt eredetileg, és most itt van újra. Angéla egy évvel sem élte túl Menyust, őt is itt temettük el. Nézze, ezt a képet a felesége festette Menyusról, *Gyökerek* címmel, mert ő így ragaszkodott Miskéhez. A nagy fej a bölcsességet jelenti, a betegség mutatkozik rajta, de mégis élni akaró ember, hogy felismerjék, a beteg is tud valamit.

– Tóth Menyhért stílusában készült a kép, a gyökerek a kezek és a lábak, melyek erősen kapaszkodnak a helyi, miskei földbe...

– Menyus felesége jó akvarellfestő volt. Ő is tudott festeni, voltak itt Hajóson is az alkotótáborban. Angéla Menyustól tanulta a fehér szín szimbolikáját. A korábbi férjével, aki szintén művész volt, volt egy fogadott gyermekük, mert nem volt családjuk. Ő örökölte a soproni házukat.

– *Hogyan ismerkedtek meg?*

– Tokajban az alkotótáborban.

Visszatérve a régi hagyományokhoz. Gyakran beszélek itt ezekről a régi dolgokról, és fel szoktam tenni a kérdést: *tudjátok, hogy miből volt gazdag ez a falu?* Nem tudják, pedig itt korábban kendert termesztettek, fontak, szőttek, a faluban sok szövőszék volt. Az alkotóháznál van még kettő, amit a Menyussal vettünk, meg egy sarokpad is, hogy mi lesz vele, nem tudom. Már egy kicsit úgy hidegen hagy, minek erőlködjön az ember? Most rólam is írnak majd egy könyvet, már hozzá is fogtak egy éve, jövőre majd talán elkészül.

Szegény Menyus is sokat szenvedett emiatt a közönyösség miatt. Sok mindent lehetett volna itt csinálni, de ha egy falu elhagyja a kultúráját, akkor halott. Ha azt mondom, hogy halott, csak néznek, hogy mit jelent ez.

Például régen volt hálaadó ünnepély minden egyes házban. Ami abban az évben termett, abból mind tettek az asztalra egy szakajtóba, a szerszámokat is meg mindent, és akkor a szalmát az öregapám behozta a házba. Az a legnagyobb baj, hogy az ember olyan sok mindent elfelejt, például azt, amit ő ilyenkor elmondott. Kötéllel a vállán fogta a szalmáskosarat, gyertya volt a kezében. Nádtető házban laktunk, a szalmát fogta és verset mondott. Majd elterítette a szoba közepére a szalmát, és az első éjszaka ott aludt rajta mindenki. Hát milyen népi szokás volt ez! Vagy az advent, minden este összejártak, lehet, hogy volt két-három ember, aki tudott olvasni, az elkezdte olvasni a Sobri Jóskát vagy a Bibliát, de velük ott ülni és hallgatni ezeket a dolgokat, csodálatos volt. Pedig csak petróleumlámpa volt az asztalon annál, aki olvasott, amott meg csak a falba rakott sparheltből jött ki fény, azok világították be a lakást. És így éltek fényben az emberek.

Irodalom:

Borzák Tibor: *Zöld lábú lovak – Miskeiek emlékeznek Tóth Menyhéltre*. Forrás 2004. január

Tóth Menyhért: *levelek, vallomások*. Közzétette: Sümei György. Forrás 2014. január, 72–112.

Turai G. Kamil: *A sámánfestő. Tóth Menyhért-emlékek Miskén 1988 februárjában*. In: *A képió bölcs, Tóth Menyhért*. SZTÉLÉ Kiadó, Debrecen, 1995

Dokumentumfilmek:

Féher izzásban: Tóth Menyhért élete. Rendezte: B. Farkas Tamás, MTV, 1977

Tóth Menyhért-portréfilm. Írta, rendezte és fényképezte: Lugossy István, Krónika Alkotóközösség és Filmalapítvány, 1996

Hangjáték:

Fényima (Tóth Menyhért megvilágosodása) (T. M. verseinek és megnyilatkozásainak felhasználásával írta: Gyergyádesz László) 1982. Rendezte: Alföldi Róbert, Magyar Rádió, 2005